

УДК 336.77

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

Воробйова О.І.

У статті досліджено основні тенденції інвестиційної діяльності банків України. Визначено, що активізація інвестицій у цінні папери банківськими установами країни відбувається за умови скорочення обсягів кредитної діяльності, тобто зменшення прибутковості кредитних операцій. Встановлено, що великі українські банки відають перевагу кредитній діяльності, а малі банки – інвестиціям у цінні папери.

Ключеві слова: інвестиційна діяльність, кредитна діяльність, кредитно-інвестиційний портфель, цінні папери, реальний сектор, фінансовий сектор.

Сучасні українські банки орієнтуються на універсальну модель свого розвитку, тобто зосереджують свою діяльність на взаємодії з трьома основними групами клієнтів, а саме з:

- 1) індивідуальними клієнтами – фізичними особами;
- 2) суб'єктами підприємництва – юридичними особами не фінансового та фінансового секторів економіки;
- 3) державними органами, організаціями та установами.

Працюючи з названими групами клієнтів, українські банки здійснюють значне коло банківських операцій, серед яких найбільш вагомими як для економіки в цілому, так і самого банку є кредитно-інвестиційні операції, що складають сукупний кредитно-інвестиційний портфель будь-якого банку та усієї банківської системи країни.

Серед українських і російських учених немає єдності відносно важливості кредитних чи інвестиційних операцій. Ряд авторів [1, 2, 3] вважають, що кредитування, особливо прибуткове, повинно займати привілейоване місце серед активних операцій комерційних банків. При цьому кредитні операції визначаються як базові, а інвестиційні – як додаткові.

Інші вчені [4, 5] вважають, що кредитна та інвестиційна діяльність не мають переваг для універсального банку тому, що вони складають основу для розміщення наявних фінансових ресурсів і забезпечують для будь-якого банку одержання максимальної суми прибутку.

Проте є вчені, що наголошують переваги інвестиційної діяльності банків перед кредитними операціями [6].

Щоб об'єктивно оцінити, які ж з наведених положень більш менш є реалістичними, необхідно прояснити що таке кредитна й інвестиційна діяльність банку і яка між ними різниця.

Визначення поняття й змісту кредитної та інвестиційної діяльності банку зробимо спираючись на працю найвідоміших українських фахівців з банківської справи Єпіфанова А.О., Маслака Н.Г., Сало І.В. Названі провідні вчені вважають, що «кредитні операції – короткострокове та довгострокове кредитування виробничої, соціальної, інвестиційної та наукової діяльності підприємств та організацій; надання споживчих кредитів населенню; міжбанківських кредитів в частині наданих іншим банкам; лізинг, факторинг, дисконт векселів. Інвестиційні операції – формування портфеля цінних паперів, прями інвестиції [7, с. 22]». Ми згодні з наведеним загальним визначенням кредитної й інвестиційної діяльності банків.

З цього визначення випливає, що кредитна діяльність банків забезпечує як операційну, так і інвестиційну діяльність підприємств, тобто, кредитуючи підприємства, банк приймає участь в інвестиційній діяльності. Проте, здійснюючи інвестиційну діяльність, банк вкладає власні та залучені ресурси через купівлю цінних паперів або за рахунок прямих інвестицій у розвиток не лише інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, але й у виробничу, тобто операційну діяльність. Отож, кредитна й інвестиційна діяльність банків фактично поєднуються в єдиному кредитно-інвестиційному портфелі банку. А тому не можливо надати переваги кредитуванню чи інвестуванню в системі активних операцій банків. Банківські установи змінюють свої акценти з кредитування на інвестування і навпаки у зв'язку зі змінами рівня прибутковості (рентабельності) операцій та ступеня

ризик за ними.

Цієї ж точки зору дотримуються Джулакідзе К.Ю. та Невмержицький В.В. «... кредитно-інвестиційна діяльність дає банку найбільший прибуток, а тому вважається доцільним підтримувати оптимальну структуру банківських активів і залежно від економічної ситуації змінювати її або на користь кредитів, або на користь інвестицій [8, с. 108]».

Інвестиційна діяльність банків має суттєве значення як для економіки країни в цілому, так і для самих банківських установ. Для економіки країни значення інвестиційної діяльності банків полягає в тому, що вони, акумулюючи фінансові ресурси фізичних і юридичних осіб, направляють грошові кошти в найбільш привабливі види економічної діяльності, стимулюють розвиток реального сектору та соціальної сфери, забезпечують формування фінансових можливостей для підвищення добробуту в країні в цілому. З позиції окремого банку інвестиційна діяльність здійснюється з метою одержання прибутків від операцій з цінними паперами та для забезпечення участі в статутному капіталі інших підприємств і стратегічного контролю за їх власністю і діяльністю. Крім того, банки через інвестиційну діяльність у реальному секторі намагаються створити фінансово-промислові групи, корпорації, холдинги, в яких головним суб'єктом виступають банківські установи, що надають фінансові ресурси підприємствам реального сектору економіки, яких постійно бракує в українській економіці.

Як зазначають Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. «Основними видами інвестиційних операцій банку є: а) стратегічні – купівля контрольного пакету акцій для управління підприємством; б) портфельні – купівля окремих видів цінних паперів для отримання доходів [7, с. 344]».

Таблиця 1

Загальний розмір кредитно-інвестиційного портфеля банків України *

Рік	Кредитно-інвестиційний портфель банків України, млн. грн.	Темпи зростання, у відсотках до попереднього року
2000	15896,08	-
2001	26777,585	168,45
2002	38507,12	143,80
2003	60459,282	157,01
2004	88074,886	145,68
2005	148875,61	169,03
2006	252623,83	169,69
2007	461970,80	182,87
2008	572685,26	123,97

* Джерело: <http://tables.finance.ua/ru/finres> [9]

В умовах України, де фондовий ринок не дуже розвинутий, більшість банків не має можливості придбати контрольні пакети акцій для стратегічного управління підприємствами реального сектору економіки. Проте банки мають можливість виступати як портфельні інвестори, що є більш ефективним в умовах нестабільної економічної ситуації, яка характерна для українській економіці на протязі всього періоду її існування. Крім того, вітчизняні банки та банки з іноземним капіталом поки що не мають достатніх фінансових ресурсів для активної участі на фондовому ринку як стратегічні інвестори. Це положення підтвердила ситуація з Промінвестбанком у 2008 році, коли в країні не знайшлося жодного банку, який би міг викупити акції цієї могутньої фінансової установи, що виконувала в Україні важливу системну функцію щодо забезпечення акумуляції значних масштабів коштів юридичних осіб промисловості й надання великої кількості кредитів суб'єктам реального сектору, і який мав ліцензію НБУ за номером 1. Акції цього банку були викуплені на суму більш \$900 млн. російським Зовнішньоторговельним банком (ЗТБ), який за рівнем могутності посідає друге місце серед російських банків.

Неспроможність українських банків в критичних умовах сучасної вітчизняної економіки здійснювати стратегічне інвестування спонукала на більш детальне дослідження стану банківській інвестиційній діяльності. У зв'язку з цим, основною метою статті є дослідження тенденцій щодо інвес-

тиційної діяльності банків країни та визначення напрямів їх подальшого розвитку.

Починаючи з 2000 року обсяги кредитно-інвестиційного портфеля українських банків постійно зростають (табл. 1).

Наведені показники дають змогу стверджувати, що за останні 9 років обсяги кредитно-інвестиційного портфеля банків України постійно збільшувалися. Особливо значне зростання було зареєстровано у 2007 році, коли сумарний кредитно-інвестиційний портфель банків зріс майже на 183%. Лише у 2008 році темпи зростання портфеля були суттєво меншими ніж в інші роки, що було обумовлено розгортанням хвилі фінансово-економічної кризи, що охопила у другому півріччі економіку країни та зачепила, перш за все, банківські установи, які вкладали фінансові ресурси в економіку та зростання споживання населення. З 2000 по 2008 рік кредитно-інвестиційний портфель збільшився у 36 разів. Це позитивно вплинуло як на розвиток економіки країни, так і на фінансово-господарський стан самих банків, які значно підвищили свою прибутковість.

Які ж чинники вплинули на зростання кредитно-інвестиційного портфеля банків України? Серед безлічі чинників можливо звернути увагу на такі:

- 1) поступовий вихід економіки країни із занепаду, зростання обсягів промислового виробництва, покращення ситуації у будівництві, сільському господарстві та інших видах економічної діяльності;
- 2) підвищення доходів та рівня добробуту населення, що дало змогу збільшити залучення коштів населення для їх трансформації у заощадження й використання банками для формування своєї ресурсної бази та здійснення кредитно-інвестиційної діяльності;
- 3) підвищення загальної довіри з боку населення та юридичних осіб до банківської системи у цілому, а також окремих банків зокрема;
- 4) підвищення рейтингу українських банків з боку іноземних рейтингових агенцій, що позитивно вплинуло на імідж вітчизняних банків закордоном та дало змогу поступово збільшувати залучення коштів від іноземних фінансово-кредитних установ;
- 5) збільшення частки іноземного капіталу у складі вітчизняних банків;
- 6) поступове вдосконалення банківського законодавства в країні та наполегливість НБУ щодо підвищення капіталізації банків країни, що додатково сприяло формуванню фінансових можливостей українських банків щодо кредитно-інвестиційної діяльності;
- 7) зростання інфляційних процесів в Україні, що значно знецінювало грошові кошти та підвищувало грошову масу в обороті та давало змогу значно збільшувати обсяги банківських ресурсів для формування кредитно-інвестиційного портфеля;
- 8) зростання кількості банків та підвищення загальної конкуренції між ними за клієнтів (фізичних та юридичних осіб);
- 9) запровадження у банківську практику нових кредитно-інвестиційних продуктів з метою розширення обсягів кредитно-інвестиційної діяльності;
- 10) поступове зростання можливостей вітчизняного фондового ринку, збільшення обсягів цінних паперів, зокрема акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів, що обертаються на ньому.

Зазначені чинники не вичерпують усіх можливих факторів, що дійсно впливають на формування кредитно-інвестиційного портфеля банків. Втім вони дають досить чітку картину причинно-наслідкових зв'язків зростання кредитно-інвестиційного портфеля банків України за останні 9 років.

Зростання кредитно-інвестиційного портфеля ще не означає, що банки більшість своїх ресурсів використовували для інвестиційної діяльності. За даними НБУ питома вага інвестиційної діяльності банків України з 2000 по 2008 рік не перевищувала 12% загального кредитно-інвестиційного портфеля [9] (рис. 1).

За період, що досліджується, були значні коливання питомої ваги інвестицій у цінні папери у складі кредитно-інвестиційного портфеля. Найбільші вкладання інвестицій у цінні папери спостерігалися у 2001, 2003 та 2005 роках. Найменші показники були у 2006 та 2007 роках. Проте абсолютні показники інвестування ресурсів банків у цінні папери поступово збільшувалися (табл. 2).

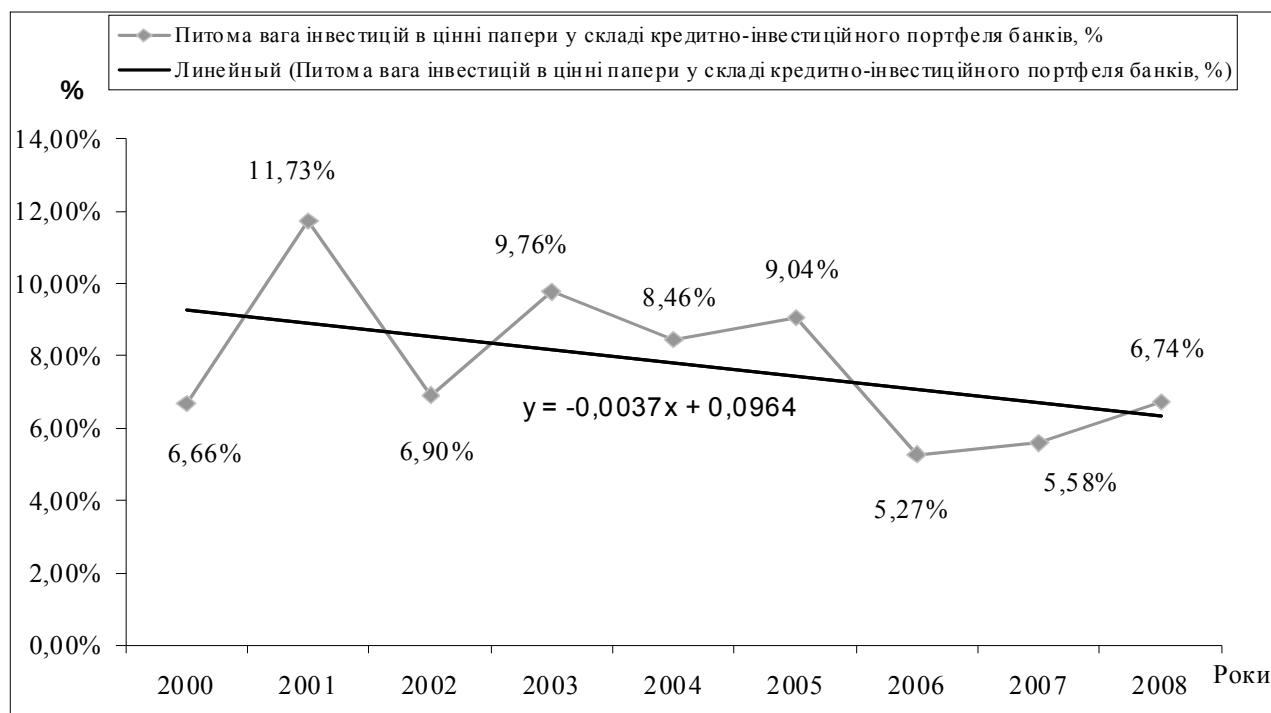

Рис. 1. Питома вага інвестицій у цінні папери у складі кредитно-інвестиційного портфеля банків України (складено за даними [9])

За 9 років з 2000 по 2008 рік обсяги інвестицій у цінні папери збільшилися майже у 36,5 разів. При чому тільки у 2002 та 2006 роках у порівнянні з попередніми роками обсяги інвестицій у цінні папери зменшувалися. Це було обумовлено змінами пріоритетів банків від інвестування на користь кредитування у зв'язку зі змінами в економіці країни, що давало змогу банкам країни одержувати більші суми прибутків, перш за все, від кредитної діяльності, зокрема при кредитуванні юридичних осіб (2002 р.) та збільшення кредитування фізичних осіб починаючи з 2006 року.

Таблиця 2

Обсяги інвестицій у цінні папери банками України *

Рік	Інвестиції у цінні папери банками України, млн. грн..	Темпи зростання, у відсотках до попереднього року
2000	1058,4203	-
2001	3140,1183	296,68
2002	2656,1143	84,59
2003	5903,8163	222,27
2004	7451,8218	126,22
2005	13465,625	180,70
2006	13319,09	98,91
2007	25787,71	193,61
2008	38577,25	149,60

* Джерело: <http://tables.finance.ua/ru/finres> [9]

Загальний тренд питомої ваги інвестицій у цінні папери за 2000 - 2008 рр. мав негативну тенденцію, що дає змогу стверджувати, що вітчизняні банки не приділяють значну увагу інвестиційній діяльності, а зосереджуються на кредитних операціях, чому є як об'єктивні, так і суб'єктивні умови розвитку як самих банків, так і вітчизняній економіці, зокрема.

Серед виявлених умов впливу на інвестиції вітчизняних банків у цінні папери можливо виділити:

- 1) кредитна й інвестиційна діяльність банків складає основу формування банківських прибутків, а тому банківські установи постійно змінюють свої пріоритети в залежності від можливостей одержати більше прибутків від кредитних чи інвестиційних операцій;

- 2) незважаючи на те, що кредитно-інвестиційна діяльність є невід'ємною частиною активних операцій банків, здебільше необхідно мати на увазі, що банки дають переваги кредитним операціям ніж інвестиційним, що обумовлено більш стабільними прибутками та меншим рівнем ризику, ніж при інвестуванні коштів у цінні папери;
- 3) коливання питомої ваги інвестицій у цінні папери також залежить від впливу політичних, макро- і мікроекономічних та правових чинників, які постійно змінюються в соціально-економічній системі України та впливають на поведінку не лише вітчизняних банків, а й інших суб'єктів економічних відносин в країні;
- 4) інвестування у цінні папери в Україні не дає значних прибутків, особливо в довгостроковій перспективі в наслідок нерозвинutoго фондового ринку, відсутності значних обсягів прибуткових цінних паперів, що спонукає банки зменшувати обсяги грошових коштів на інвестиції на користь кредитним операціям;
- 5) інвестиції у цінні папери вимагають значної підготовки кваліфікованих фахівців з питань фондового ринку, що суттєво підвищує витрати банків на інвестування без відповідних гарантій одержання прибутків;
- 6) збільшення чи зменшення інвестицій у цінні папери залежить від можливостей банків здійснювати ефективно формування ресурсної бази та кредитування фізичних та юридичних осіб;
- 7) великі банки української банківської системи, за виключенням деяких з них, віддають перевагу кредитним операціям перед інвестиційними в наслідок меншого ризику, водночас банки з меншими обсягами активів, які мають незначні можливості для прибуткового кредитування з метою одержання більшої суми прибутків йдуть на додаткові ризики та вкладають свої кошти в інвестиційні операції.

У 2000 році найбільші банки країни мали таку питому вагу інвестицій у цінні папери до суми кредитно-інвестиційного портфеля: Приватбанк – 7,75%, Райффайзен Банк Аваль – 7,04%, Укресімбанк – 0,92%, УкрСиббанк – 7,55%. Водночас банки з невеликими обсягами активів мали значну питому вагу інвестицій у цінні папери: Автокразбанк – 27,93%, БТА Банк – 22,38%, Європейський – 21,93%, Кліринговий дім – 28,89%, Меркурій – 21,44%, Укркомунбанк – 34,31, ЧБРР – 43,27% [9]. Це було обумовлено різними фінансовими можливостями великих і малих банків щодо залучення ресурсів та надання кредитів. Малі банки не мали відповідної ресурсної бази, у них була обмежена клієнтура з кредитування, звідси ці банки з метою одержання хоч яких прибутків вкладали кошти у ризиковані операції з інвестування в цінні папери. У той же час великі банки використовуючи власні переваги одержували прибутки від кредитування за меншого рівня ризику.

У 2003 році великі банки також з обережністю відносилися до вкладання коштів у цінні папери: Приватбанк – 2,63%, Райффазейзен Банк Аваль – 4,18%, Надра – 4,14%, Правекс-банк – 2,44%, ОТР Банк – 0,88%, Кредитпромбанк – 7,15%. У той же час деякі великі банки, особливо державні, суттєво збільшували обсяги вкладання коштів у цінні папери: Ощадбанк – 42,84%, Укресімбанк – 11,46%, Укрсоцбанк – 15,61%. Банки з невеликими обсягами активів продовжували збільшення питомої ваги інвестицій: Автокразбанк – 15,05%, Агрокомбанк – 34,31%, БТА Банк – 25,20%, Європейський – 13,03%, Кліринговий дім – 16,41%, Зембанк – 26,01%, Порто-Франко – 27,78%, Родовидбанк – 44,64%, Фінбанк – 36,09% [9].

З 2003 по 2008 рік відбулися суттєві зміни в інвестиційній діяльності більшості банків України. Практично усі великі банки, за винятком Ощадбанка, який у 2008 році мав питому вагу інвестицій у цінні папери на рівні 30,94%, зменшили питому вагу вкладання коштів у цінні папери на користь кредитування. Суттєво зменшили вкладання коштів у цінні папери і банки з невеликими обсягами активів: Автокразбанк – 0,14%, Агрокомбанк – 7,73%, Грант – 1,20%, Зембанк – 11,65%, Меркурій – 4,94%, Укркомунбанк – 0,46%, ЧБРР – 0,46%. Водночас серед банків з невеликими обсягами активів залишається більше банків, що продовжують вкладати свої кошти у цінні папери: Глобус – 20,03%, Єврогазбанк – 16,82%, Кредитінвест – 17,39%, Контракт – 14,07%, Рада банк – 56,92%, УБРР – 21,17% [9]. Проте 2008 рік був не дуже характерним для банківської системи країни. Початок року відмічений подальшим зростанням як обсягів кредитування, так і вкладанням коштів у цінні папери. Але, починаючи з другого кварталу 2008 року, фондові індекси стали суттєво просіда-

ти і більшість банків почала позбавлятися значної частки не прибуткових або мало прибуткових цінних паперів. З третього кварталу поступово став просідати і кредитний ринок, що позначилося на зменшенні обсягів кредитно-інвестиційного портфеля, кредитуванні фізичних і юридичних осіб, вкладанні коштів у цінні папери.

Основним банком, що постійно займається цінними паперами в Україні є Ощадбанк. Проте його діяльність на ринку цінних паперів пов'язана з вимогами держави, зокрема НБУ та Мінфіну, які фактично спонукають цей банк скупати державні короткострокові цінні папери та фінансувати державні витрати.

Починаючи з 2003 року, коли Ощадбанк покрити свої фінансові показники, він стає фінансовою установою до якої постійно звертаються НБУ і Мінфін для одержання позичок в обмін на цінні папери. У 2003 році питома вага цінних паперів цього банку складала 42,84%, у 2004 р. – 50,60%, у 2005 р. – 64,68%, у 2006 р. – 27,81%, у 2007 р. – 19,70%, у 2008 р. – 30,94%. Зменшення частки цінних паперів у кредитно-інвестиційному портфелі банку в останні кілька років обумовлена деякою переорієнтацією з внутрішніх запозичень на користь зовнішніх, тим паче, що обсяги і вартість зовнішнього запозичення суттєво відрізнялися від можливостей Ощадбанку. На зовнішньому ринку за рахунок розміщення державних цінних паперів Україна одержувала позики в іноземній валюті (долари або євро) за ставкою у 2-3 рази меншою ніж надавав Ощадбанк кошти в національній валюті.

Зменшення інвестицій у цінні папери, перш за все, обумовлена станом вітчизняного фондового ринку. Недосконалість українського фондового ринку не дає змогу банкам більш активно брати участь в інвестуванні в цінні папери. Для них за останні три роки (2006 – 2008 рр.) більш привабливим було кредитування, а тому питома вага інвестицій у цінні папери поступово скорочувалась. Навіть банки з малими обсягами активів у 2007 – 2008 роках приділяли значної уваги кредитуванню, обмежуючи свої інвестиції на фондовому ринку.

Таким чином, в країні склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, потрібні інвестиції в реальний сектор економіки, які можуть туди дістатися завдяки своєчасного інвестування коштів банками у цінні папери емітентів з реального сектору. З другого боку, незначний обсяг привабливих цінних паперів не дає змогу банкам ефективно інвестувати свої ресурси через фондовий ринок у реальну економіку. Відтак для покращення ситуації на інвестиційному ринку країни необхідно всебічно розвивати вітчизняний фондовий ринок. Покращення ситуації на українському фондовому ринку є запорукою активізації на ньому банків.

ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень можливо зробити наступні висновки:

По-перше, за період з 2000 по 2008 рік поступово скорочувалася інвестиційна активність банків України, що було обумовлено більш прибутковими кредитними операціями.

По-друге, великі банки першими в банківській системі країни зменшили свою активність в інвестуванні коштів у цінні папери, що було спричинено низькою привабливістю останніх та постійним зростанням рівня ризику.

По-третє, малі банки у зв'язку з проблемами у кредитуванні юридичних та фізичних осіб вдавалися до більш ризикованих операцій з інвестування в цінні папери.

По-четверте, серед великих банків лише Ощадбанк займається активним інвестування в цінні папери, що обумовлено вимогами з боку державних органів влади, зокрема НБУ та Мінфіну.

По-п'яте, підвищення інвестиційної активності банків України можливо за умови подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку, стабілізації фінансової ситуації в країні, виходу на ринок цінних паперів більш привабливих емітентів з акціями та облігаціями реальної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Луців Б. Портфельне інвестування в діяльності комерційних банків / Б. Луців // Банківська справа. – 2000. – №5. – С. 48 – 50.
2. Гроші та кредит: підруч. / Б.С. Івасів, М.І. Савлу, В.А. Ющенко; за ред. проф. В.С. Івасіва. – Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 512 с.
3. Васюренко О.В. Банківський менеджмент: посіб. / О.В. Васюренко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 264 с.
4. Савлу М. Що заважає банкам кредитувати реальну економіку / М. Савлу // Вісник НБУ. – 1999. – №12. – С. 24 – 26.
5. Банки и банковские операции: учебник / Е.Ф. Жуков, Л.М. Максимова; под ред. Е.Ф. Жукова. – М.: Банки и биржи. ЮНИТИ, 1997. – 312 с.
6. Мозговой О.М. Фондовый рынок: навч. посіб. / О.М. Мозговой. – К.: КНЕУ, 1999. – 260 с.
7. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 523 с.
8. Джулакідзе К.Ю. Аналіз кредитно-інвестиційного портфеля банку / К.Ю. Джулакідзе, В.В. Невмержицький // Фінанси України. – 2005. – №3. – С. 107 – 111.
9. Фінансові результати банків: структура кредитно-інвестиційного портфеля: [електронний ресурс] // <http://tables.finance.ua/ru/finres>.